

KOVÁTS DÁNIEL

Előszó

A családban a felnőtt – nagyszülői, szülői – nemzedéknek talán legősibb és leglényegesebb feladata a megszerzett tapasztalatok és javak átadása az ifjabb generációnak, hiszen ezzel biztosítható a fennmaradás az adott életviszonyok között. Magába foglalja ez az átörökítés az élet teljességét: a munkát, az életvitelt, a társadalmi szokásrendet, a szellemi műveltséget s természetesen a vagyoni elemeket is. *Németh László* egyik tanulmánya címében „Tapasztalat- és álmátadás”-ról beszél, ami – ha jól értem – azt sugallja, hogy ebben a hagyományozásban a tapasztalatainkból következő, a jövőre vonatkozó elgondolásainkat, vágyainkat, céljainkat is igyekszünk továbbadni. Így van ez társadalmi méretekben is. *Györfly István* szerint: „Hagyományon általában az elődeinktől reánk maradt szellemi javakat értjük, míg a hagyaték vagy örökség szók a reánk szállott anyagi javakat jelölik”. A közös anyanyelv, az együtt átélt történelem, az azonos életviszonyok alapján vannak nemzeti hagyományaink, s vannak néphagyományok, amelyet a magyar parasztság alakított ki hosszú idő során.

Sokan valljuk, hogy kiegyensúlyozott személyiség és harmonikus társadalom csak az átvett hagyomány és örökség birtokában létezhet. Közelmúlt történelmünk is tanúsítja, hogy az anyagi romlásnál is súlyosabb válsághoz vezet a hagyományok megbolygatása, az identitás, a morál zavarra. Ismét *Németh László*t idézem: „A hagyomány: egy nemzet válasza életkörülményeire, a nemzet igazi személyisége, mellyel az időben önmagához és feladataihoz hű maradhat.” Tehát a hagyomány tartja ébren a magyar öntudatot, erre épülhet a nemzeti önismeret. Már *Kölcsey Ferenc* figyelmeztetett arra: „Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé tenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg...” S nem lehet véletlen, hogy napjainkban *Estherházy Péter* is hasonló következtetésre jut: „A család az egymással leszármazás útján kapcsolatban álló, egy vérből származó, azonos történeti múlttal bíró és ennek folytán összetartozó személyek összessége. Az elődök tisztelete és emléküknél megbecsülése az alapja a család szeretetnek és egyszersmind a hazafiságnak is. Ezért amelyik család a múltját elhanyagolja és őseinek emlékét nem tiszteli, az a nemzet életfájának egyik gyökerét metszi el...”

A megalapozott nemzeti önismeret szolgálatában áll immáron fél évszázada a hazai honismereti mozgalom, amely kezdettől kereste a módját, miképp szolgálhatja legeredményesebben az ifjúság körében a nemzeti és népi hagyományok megismertetését és – ahol lehet – átörökítését. Közvetlen előzményei a két világháború közötti időszakra nyúlnak, amikor a trianoni békediktátum által megnyomorított, megcsönkített ország a fennmaradás erőforrásait kereste. A Klebelsberg-féle kultúrpolitika a népiskolák megerősítésétől kezdve az iskolán kívüli népművelés megszervezésén át új egyetemek és kulturális intézetek alapításáig nemcsak az intézményi kereteket teremtette újjá, hanem a nemzeti önismeret forrásait is megtisztította. *Karl János* piarista tanár az 1920-as évek végén megállapíthatta: „A honismertetés korunk egyik legfigyelemreméltóbb pedagógiai, társadalmi és tudományos mozgalma.” A regös cserkészlet a népdalt vitte el az ifjúság legszélesebb köreiből, falukutató kezdeményezések indultak, népfőiskolákat szerveztek, táj- és népkutató mozgalom formálódott, s az 1930-as évek végén kialakult a nemzeti művelődés valamiféle rendszere, amely a magyarság és európaiság egyensúlyát tartotta szem előtt. *Györfly István* ezt 1939-ben így foglalta össze: „A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá. Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetünk nagyműveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarok lenni. Beloolvadunk abba a

nagy nyugati nemzetbe, melynek műveltségátását legkönnyebben elfogadjuk. Ha pedig teljesen kivonjuk magunkat a nyugati műveltség hatása alól, akkor meg művelt és erősebb szomszédaink gázolnak hamarosan keresztül rajtunk s úgy tűnünk el.”

Az iskolai oktatásban is tért hódított ez a szemlélet. Az 1939-ben kiadott Tanterv és utasítás szerint „a középiskola arra törekszik, hogy a tanulóval megismertesse a magyar földet, a népet, a nemzet anyagi és szellemi értékeit.” *Végh József*, aki úttörő szerepet vállalt ezen a téren, már 1942-ben határozottan rámutatott: „az önállóan végzett munkában van a középiskolai táj- és népkutatás nagy pedagógiai jelentősége. ... Újszerű az a feladat, amit a táj- és népkutató munka ró vezetőre, diákra egyaránt. Áldozatos munkát kíván a tanártól. Szorgalmat, kitartást, elmélyedést követel meg a diáktól, de éppen ezért van rá nevelő hatással.” Rendszerezettebben mutatták be a tájat, a szülőföldet, valamint a népelet jellemzőit. Felismerték, hogy ez valamiféle alapérték. Amint *Fekete István* mondja: „A szülőföld számai örök összekötők a tájjal és a földdel, amiből az ember lett, és amivé lesz, és nem szakadhatnak el soha.” Az is nyilvánvaló lett, hogy a honismeret nem szokványos iskolai tananyag, hanem olyan, az életünkkel szorosan egybefonódó élményforrás, amely érdeklődést kelt, tettekre serkent. S bár a nacionalizmus vádjától való félelem 1948-tól, a fordulat éve, tehát a civil kezdeményezések korlátok közé szorítása után gátat vetett a további kibontakozásnak, a hamu alatt maradt még parázs, amelyből egy új mozgalom lángra kaphatott. Az önkéntes gyűjtés új lendületet vett, tömegesen szerveződtek szakkörök, népdalkórusok, népi díszítőművészeti és táncsoportok, s a közéletben meg az iskolákban is újra előtérbe kerültek a helyi értékek.

Mindezt már személyes tapasztalataimmal is megerősíthetem. Kezdő, falusi pedagógusként egy bodrogközi községben győződtem meg arról, milyen mozgósító ereje van tanítványaim öntevékenységének fejlesztésében a népi hagyománykincs feltárásába való bekapcsolódásnak. Először 1959-ben „Zemplénagárd néphagyományaiából” című 75 oldalas gyűjtésünkkel jelentkeztünk, s első díjat nyertünk az országos pályázaton, ami további munkára ösztönzött. Amikor évtizedekkel később, államalapításunk ezredik évfordulója tiszteletére megírhattam „Zemplénagárd krónikája” című összefoglalásomat, annak néprajzi fejezeteihez legfőbb forrásként az általános iskolás tanulók gyűjtése szolgált, s 34 falusi leánynak és fiúnak köszönhettem meg alkotó, ma már pótolhatatlan közreműködését. S ott győződhettem meg arról, hogy a helyi értékek számbavétele milyen pozitív hatást tehet a közösségre; a fővárostól 320, a megyeszékhelytől 140 km távolságban, a távoli határszélén fekvő 2000 lelkes település lakói megerősödtek önbecsülésükben. Később gimnazista diákokkal folytathattam a honismereti, hagyománymentő munkát, majd pedig tanári pályám utolsó állomáshelyén, Sárospatakon tanítójelölteket készítve fel hivatásukra újabb igazolást kaptam a honismeret hasznosságáról. A Népművelési Intézettel kialakított együttműködés segítségével a Comenius Tanítóképző Főiskolán az 1980-as években hatvanégyen szereztek honismereti szakkörvezetői működési engedélyt a megfelelő vizsga letétele után. Valamennyien készítettek záró dolgozatot, hogy a helytörténeti, illetve néprajzi gyűjtésben gyakorlatot szerezzenek. Tudományos diákköri dolgozatként is rendszeresen választottak a tanítójelöltek honismereti (művelődéstörténeti, helytörténeti, néprajzi) témát.

Az ország számos pontján alakultak ki a néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom bázisai, s nemcsak kiváló egyéni kutatók emelkedtek ki onnan az évek során, hanem gyűjtőközösségek, szakkörök is hírnévre tettek szert. Elősegítette a fellendülést szakmai útmutatóival az etnográfus és nyelvész szakma, s olyan személyiségek vállaltak irányító szerepet, akik ösztönözni, támogatni tudtak minden jóakarató törekvést. Elsősorban *Moray Péter* és *Végh József* nevét kell kiemelnünk, akik a honismeret fénykorában az országos mozgalom szakmai irányítói voltak. Mellettük a legtöbb megyében voltak olyan múzeumi, levéltári vagy könyvtáros szakemberek, akiknek segítségére számítani lehetett. Szervezeti, anyagi támogatást a Hazafias Népfront országos és megyei honismereti bizottságai adtak, kialakultak azok a fórumok, amelyek a tapasztalatszerzést, a továbbképzést szolgálták, s általuk sikerült a narodnyikizmus, a magyarkodás vádjá ellen védelmet kapni. Az ifjúság körében a KISZ bevonásával szerveződhetek táborok, ifjúsági konferenciák. Ezt a három évtizedes struktúrát kellett átalakítani a rendszerváltozáskor, amely nemcsak elsöpörte a felülről irányított támogatási rendszert, de új lehetőségeket nyitott meg.

Az utóbbi húsz évben újjászerveződtek a honismereti közösségek, létrejöttek a megyei egyesületek, a Honismereti Szövetség látja el az összefogó szerepet. Meg kellett ismerni a pályázati rendszert, amely forrásokhoz juttathatja a kezdeményezőket, s új kapcsolatokat kellett kiépíteni a közgyűjteményekkel, amelyek szakmai közreműködése továbbra is nélkülözhetetlen. Pozitív fej-

lemény, hogy a kisebb településeken is felértékelődött a helyismereti érdeklődés és tenniakarás, s hogy a nemzeti alaptanterv lehetőséget ad a hon- és népismeret iskolai tanítására. A lehetőségek kihasználásában azonban mutatkoznak gátló tényezők is. A pedagógusok és a diákok túlterheltsége, a szakköri tevékenység sorvadása, a tanügy szakmai irányításának lazulása nem kedvez a honismeret jelentős, átfogó iskolai elterjedésének. Pedig az európai tendenciák követése – köztük a kompetencia alapú oktatás bevezetése, a sokoldalú személyiségfejlesztés igénye – kiválóan összehangolható azokkal a tartalmakkal és formákkal, amelyeket a honismeret kínál. A Honismeret folyóirat szerkesztőbizottsága azért indította el 2000-ben „Iskola és honismeret” című rovatát, hogy ezeken a (remélhetőleg átmeneti) nehézségeken javítson, szakmai és módszertani segítséget nyújtson az ifjúság körében végzendő honismereti jellegű neveléshez.

Kötetünk a folyóiratban megjelent közlemények egy részének újraközlésével módszertani kézikönyvként szeretne a tanárok segítségére lenni. Közleményeinek szerzői között ott található a téma klasszikusai, akik már több nemzedékre hatottak: *Györffy István, Karl János, Karácsony Sándor, Újszászy Kálmán, Bálint Sándor, Tálasi István, Katona Imre, Bodolay Géza, Morvay Péter, Végh József, Kődöböcz József*. Az őket követő nemzedékből olyan tapasztalt nevelők szólnak meg, mint *Andrásfalvy Bertalan, Barsi Ernő, Timaffy László* vagy *Fehér Zoltán*. Elmondják véleményüket, ajánlásaikat történészek (*Szabolcs Ottó, Csorba Csaba, Balogh Mihály, Marjanucz László*), néprajzkutatók (*Kósa László, Szentí Tibor, Halász Péter, Molnár Mária, Szacsvey Éva, Bihari Anna, Pócs Éva, Tátrai Zsuzsanna*), művelődéstörténészek (*Pokorni Zoltán, Dienes Dénes*), s nagy számban olyan gyakorló pedagógusok, akik tapasztalataikkal a mindennapi aprómunkához szolgáltatnak hasznos adalékokat.

Ne feledjük: az itt olvasható legrégebb és legfrissebb írás születése között 80 év a „korkülönbség”, vagyis a tartalom, szóhasználaton érzékelhető a keletkezési idő nyoma. Szemléletben s a gyakorlati alkalmazásban is eltérő eljárások kerülnek szóba; megfogalmazódnak olyan óhajok, amelyeken részben túlhaladt az idő, illetve amelyek máig nem valósultak meg. A maguk összefüggéseivel azonban valamennyi gondolatmenet ébreszthet tanulságokat. Neveléstörténeti szempontból is érdekesek az itt olvasható elméleti alapvetések, gyakorlati következtetések és módszertani ajánlások.

A kötet valamennyi magyar iskola honismeret iránt érdeklődő diákjának és tanárának érdeklődésére számít. Szükségszerűen belekerültek olyan nézőpontok és tematikák, amelyek a nagyvárosokban – legalábbis részben – időszerűtlenek, vagy éppen maguktól értetődők, más esetekben olyanok, amelyek Magyarországon túlhaladtak, de talán a külföldi magyar iskolákban, kisebb-ségben, szórványban, a hagyomány teljesebb virágzásának körülményei között nagyon is időszerűek. Talán abból is származhat haszon, hogy – érthető módon – sokszor találkozhatunk átfedésekkel, ismétlésekkel, ezeknek kihagyásával nem akartuk az írások eredeti arányait, szerkezetét megbontani. Amikor a közlemények egy-egy konkrét iskola, szakkör, tábor munkáját mutatják be, akkor is betekinthezünk a konkrét jelenségek mögé, és leszűrhetjük az általános tanulságokat.

A tapasztalat- és hagyományátadás eszközeként indul újtárra kiadványunk. Azt reméljük, jó szolgálatot tesz a honismeret munkásai, tanárok, diákok, gyűjtők kezében, s hozzájárulhatunk vele az iskolai és az iskolán kívüli szakkörök, klubok, közösségek tevékenységének módszerbeli színesítéséhez, tartalmi elmélyítéséhez. Bízunk benne, hogy olyan korszak küszöbén állunk, amely új lehetőségeket nyit nemzetünk előtt, s a honismereti mozgalom a haza birtokbavétele és gyarapítása érdekében egyre sikeresebben fáradozhat. *Eötvös Józseffel* együtt valljuk, hogy a haza nem egyszerűen az a földdarab, amelyen születünk. „A haza több! Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük. Melynek története dicsőségünk, virágzása boldogságunk, jövője reményünk! A honszeretet soha szolgálk erénye nem vala. Csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében. A honszeretet nem a számárnak vonzalma istállójá-hoz, hanem az embernek ragaszkodása azon helyhez, ahol magát boldognak, azaz szabadnak érezheti.”

Kötetünk ebben a szellemben kívánja szolgálni a honismeret sikerét, a honszeretet erősödését.